

Doe-het-zelf-pakket

VRACHT

2^e en 3^e graad secundair onderwijs

Leerlingen onderzoeken het verhaal van de Antwerpse haven in de lange geschiedenis van globalisering, van de Vikingen tot vandaag.

Welke vrachten gaan sinds eeuwen de stad in en uit? Wat zijn de logistieke en maatschappelijke uitdagingen van een groeiende wereldhandel?

Ontdek de geschiedenis van de haven van Antwerpen in onze expo VRACHT.

Leeftijd: 14+

Thema: VRACHT

Beste leerkracht,

Je gaat aan de slag met het doe-het-zelf-pakket bij Vracht. Neem het vooraf grondig door, zo kom je goed voorbereid aan de start.

In dit document vind je:

- > tips om het bezoek in de klas voor te bereiden
- > het verloop van het bezoek in het museum
- > ideeën voor de verwerking achteraf
- > de eindtermen gekoppeld aan dit pakket

Wat wordt vroeger en nu in de havenstad Antwerpen verhandeld en uitgewisseld? Wat waren en zijn hiervan de gevolgen, hier en elders? Aan de hand van objecten, kunstwerken, documenten, kaarten, interviews, foto's en bewegende beelden ontdekken de leerlingen het verhaal van Vracht.

Veel plezier!

Vorbereiding in de klas

Gesprek over het MAS

Het **MAS**, **M**useum **A**an de **S**troom, is een museum in Antwerpen. Een museum is een plaats of een gebouw. Musea verzamelen, bewaren, tonen en bestuderen voorwerpen.

Aan de hand van voorwerpen worden in het MAS verhalen verteld over Antwerpen en de wereld. Op de zesde verdieping van het museum staat de geschiedenis van de haven van Antwerpen centraal. Diverse vormen van erfgoed brengen dit verhaal tot leven.

Erfgoed is alles wat we overerven van vorige generaties én wat we de moeite waard vinden om te bewaren voor toekomstige generaties.

- > **Dingen of roerend erfgoed:** kan je in handen nemen, verplaatsen of verroeren, bv. archeologische vondsten, beenderen van mensen en dieren, scheepsmodellen, schilderijen en beelden, munten, potten en schotels, havenkranen, enzovoort.
- > **Plaatsen of onroerend erfgoed:** de haven van Antwerpen, de Scheldekaaien, dokken, pakhuizen en loodsens, enzovoort. Plaatsen kan je niet verplaatsen.
- > **Verhalen van mensen of immaterieel erfgoed:** verhalen kunnen we vertellen, maar niet vastnemen. In Vracht vertellen mensen over hun band met het thema vracht en de haven van Antwerpen.

Vragen voor de leerlingen

- > Wie kan nog andere voorbeelden van dingen, plaatsen en verhalen van mensen opsommen?
- > Wie heeft zelf een verzameling? Wat wil je voor altijd bijhouden?
- > Welke herinnering wil je bewaren voor later?

Roerend en onroerend erfgoed van de haven

Havenkranen

Vragen voor de leerlingen over kranen

- > wat is een kraan?
- > wat doet een kraan?
- > hoe werkt een kraan?
- > wat brengt een kraan in beweging, nu en vroeger?
- > wat is het verschil tussen laden en lossen?
- > welk soort erfgoed is een kraan?

Op de Scheldekaaien nabij het MAS pronken 12 van de 18 kranen die deel uitmaken van de collectie van het MAS, de grootste museumcollectie havenkranen ter wereld. Ze dateren uit de 20ste eeuw en tonen de technologische evolutie in de haven.

In 1263 is er voor het eerst sprake van een kraan in de Antwerpse haven: een houten tredkraan. Dankzij de kraan werden er zware scheepsvrachten geladen en gelost. De kraan werd in beweging gezet doordat mensen in een rad liepen, aan de zijkant van de kraan.

Opdracht

Bekijk de tekening uit 1504-1505 op de volgende pagina en bespreek wat er te zien is:

- > water en land
- > rivier en stad
- > boten
- > de houten kraan op de kade.

Dokken

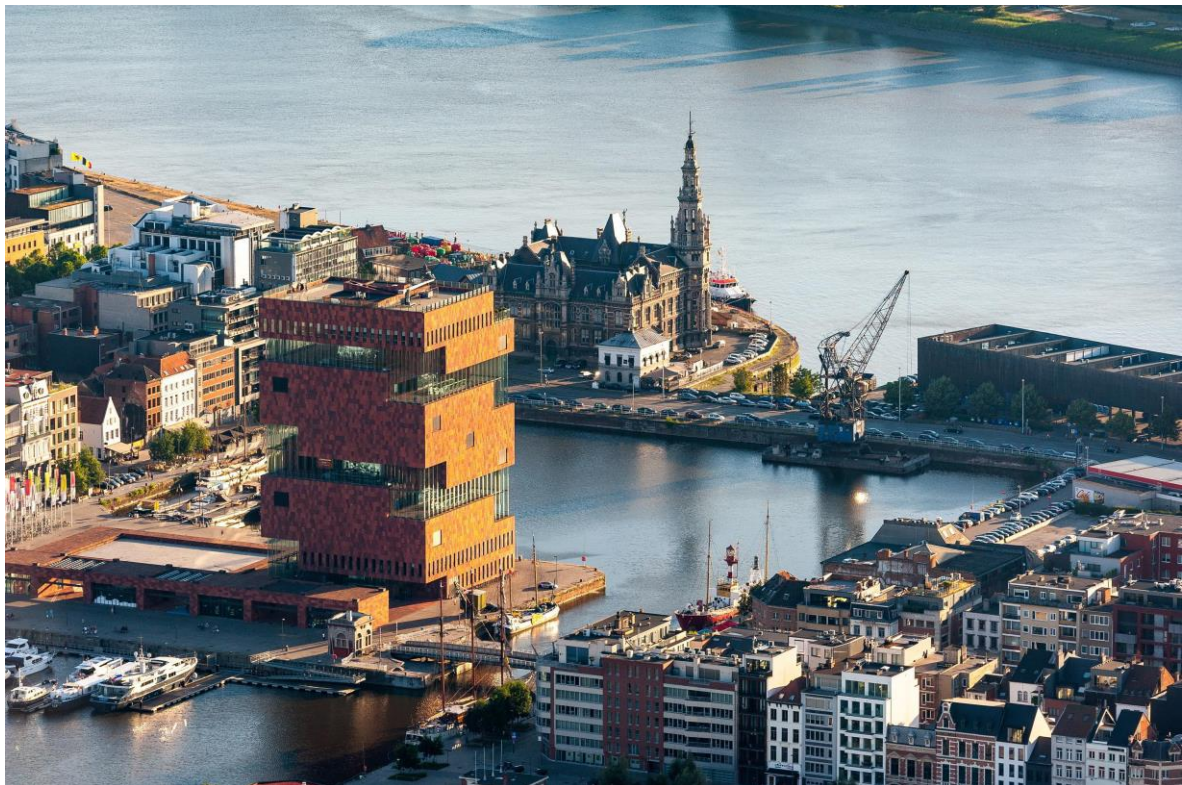
Vragen voor de leerlingen over dokken

- > wat is een dok?
- > wat gebeurt er in een dok?
- > waarom zijn er dokken in een haven?

Het MAS staat tussen de twee oudste dokken van Antwerpen: het Bonapartedok uit 1811 en het Willemdok uit 1812.

Dankzij een decreet van Napoleon in 1803 werd de haven van Antwerpen een haven met dokken. In een dok kunnen vrachten van schepen geladen en gelost worden onafhankelijk van het getijde van de Schelde.

Het water van een dok is verbonden met het water van de rivier via een sluis. Nu zijn er bijna vijftig dokken in de Antwerpse haven.

Bezoek aan VRACHT – DIY-pakket

Tijdindeling

INTRO	WANDELBOULEVARD	5 MINUTEN
KENNISMAKING MET VRACHT	ZOEKOPDRACHT IN GROEPJES	15 MINUTEN
HET VERHAAL VAN VRACHT	TOON- EN VERTELOPDRACHT	15 MINUTEN
DE ONTDEKKING VAN VRACHT	OPDRACHTEN IN GROEPJES	30 MINUTEN
DE ONTDEKKING VAN VRACHT	TOONMOMENT	20 MINUTEN
SLOT		5 MINUTEN

INTRO – 5 minuten

Verzamel in de wandelboulevard op de zesde verdieping. In de vaste expo Vracht wordt het verhaal van de haven van Antwerpen vroeger en nu verteld.

Vraag aan de leerlingen wat ze weten over de haven, en of ze weten wat een dok is. Laat de leerlingen naar buiten kijken. Waar zien ze sporen van de haven in de buurt van het museum?

KENNISMAKING MET VRACHT – 15 minuten

Ga naar binnen en kijk even rond in de eerste ruimte links achter de hoek, met de kaart van Antwerpen en de haven.

Ga naar de grote zaal voor een opdracht: de geschiedenis van de haven in vogelvlucht. Maak zes groepjes. Geef elk groepje een foto. Op de foto's staan vrachten: wol – hout – pigment/kleurstof – tabak – mensenstroom – graan.

Op de achterzijde van de foto staat een **zoekopdracht** voor de leerlingen:

- > Ga in de museumzaal op zoek naar jullie vracht: in welke eeuw was die vracht belangrijk?
- > Waarom was die periode belangrijk voor de haven? Wat is er toen gebeurd?
- > Zoek één ding dat dit verhaal vertelt. Vertel dit verhaal dadelijk aan de hele klas.

De leerlingen krijgen tien à vijftien minuten voor deze opdracht. Verzamel nadien aan de interactieve kaart van de haven van Antwerpen.

Foto/fiche met vragen voor de leerlingen: zie **bijlage 1**.

HET VERHAAL VAN VRACHT – 15 minuten

De leerlingen komen weer samen aan de ruimte waar de kaart van de haven van Antwerpen wordt getoond. De zes groepjes nemen de anderen mee naar hun vracht, naar hun dok. Deze volgorde wordt gehanteerd: wol – hout – pigment/kleurstof – tabak – mensenstroom – graan, van dok 1 naar dok 6 met andere woorden.

De groepjes delen het volgende mee:

- > hun vracht en in welke eeuw die belangrijk was.
- > elk groepje stelt één ding voor dat wordt getoond in hun dok: wat heeft dit te maken met die periode en met de haven van Antwerpen?

Zo wordt het verhaal van Vracht verteld en de historische evolutie van de haven geschetst aan de hand van belangrijke periodes.

DE ONTDEKKING VAN VRACHT – 45 minuten

De leerlingen gaan in dezelfde groepjes op pad. Aan de hand van **opdrachten** ontdekken zij nog meer aspecten van het verhaal van Vracht, verwoorden ze hun eigen mening of verbeelden ze hun eigen ideeën.

Geef elk groepje papier en potloden, en een fiche met twee opdrachten. De leerlingen krijgen dertig minuten om op zoek te gaan in de opstelling en de vragen op te lossen. De vragen mogen individueel worden beantwoord, of per twee, of binnen het groepje. Deze regel geldt ook voor de creatieve opdrachten.

Nadien verzamelen alle leerlingen aan de kaart van Antwerpen en volgt een **toonmoment** in de opstelling Vracht: elk groepje stelt minstens één object voor dat ze ontdekten tijdens het uitvoeren van de opdrachten. Sommige opdrachten leiden tot een resultaat, zoals een tekst, tekening of korte voorstelling. De leerlingen mogen hun resultaten tonen en delen met de hele klas.

Deel mee dat de leerlingen vooraan in de museumzaal een audioguide kunnen nemen om de hedendaagse filmpjes te beluisteren.

Tijdens de opdrachten kunnen de leerlingen ook even naar een film kijken, die achteraan te zien is. De Meeuw is een documentaire. Filmmaker Sébastien Segers vindt een dagboek van zijn grootmoeder, dertig jaar na haar dood. Zij was de vrouw van een zeeman. In de film leest haar dochter, de moeder van Sébastien, het dagboek voor. We zien ook beelden van het leven op een containerschip.

Opdrachtenfiches: zie **bijlage 2**.

SLOT – 5 minuten

Stel tot slot enkele vragen aan de leerlingen:

- > Vonden jullie het boeiend? Waarom wel, waarom niet?
- > Wat vonden jullie interessant, en wat minder of niet?
- > Wat heeft je geraakt? Waarom?
- > Wat was vervelend of verwarrend?
- > Hebben jullie iets nieuws geleerd? Indien ja, wat?

VERWERKING IN DE KLAS

In het MAS ontdekten de leerlingen welke vrachten sinds eeuwen de stad Antwerpen in- en uitgingen. Het verhaal van Vracht gaat over ontmoeting en uitwisseling, en kijkt ook kritisch naar deze geschiedenis van internationale handel en economische groei.

Koloniale haven

In 1885 wordt de Belgische koning Leopold II staatshoofd van de Onafhankelijke Congostaat. Antwerpen wordt de haven voor het transport van koloniale goederen als ivoor, rubber en palmolie. De koloniale onderneming wordt gelegitimeerd door propaganda. Op de Antwerpse wereldtentoonstellingen in 1885 en in 1894 worden Congolezen als 'primitief' voorgesteld, de Belgische kolonisatoren komen over als 'superieur'. Dit is een vorm van propaganda.

Waar komt dit, het tentoonstellen van mensen als dieren in een zoo, vandaan? Theatremaker en onderzoeker Chokri Ben Chika legt het uit in dit [filmpje](#).

Vragen aan de leerlingen

- > hoe en waarom leidde het tentoonstellen van mensen als attractie tot stereotypering?
- > wat heeft dit thema te maken met Vracht?

EINDTERMEN

Sleutelcompetenties

- > **Cultureel bewustzijn**
  - Uitingen van kunst en cultuur waarnemen en conceptualiseren.
  - Uitingen van kunst en cultuur duiden in relatie tot de maatschappelijke, historische en geografische context waarin ze zich manifesteren.
  - Uitingen van kunst en cultuur beleven en de waardering ervoor duiden.
- > **Nederlands**
  - Het Nederlands receptief, productief, en interactief, zowel mondeling als schriftelijk gebruiken als communicatiemiddel in relevante situaties.
  - Kenmerken en principes van het Nederlands begrijpen om ze in te zetten bij het communiceren.
- > **Sociaal-relatieve competenties**
  - Interpersoonlijke relaties opbouwen, onderhouden en versterken.
- > **Historisch bewustzijn**
  - Historische fenomenen situeren in een historisch referentiekader.
  - Tot beargumenteerde beeldvorming komen vanuit verschillende perspectieven.
  - Over de complexe relatie tussen verleden, heden en toekomst duiden.
- > **Ruimtelijk bewustzijn**
  - Plaatsbegrip hanteren om lokale, nationale en internationale gebeurtenissen in een geografisch kader te plaatsen.
- > **Burgerschap**
  - De dynamiek en de gelaagdheid van (eigen) identiteiten duiden.
  - Omgaan met diversiteit in het samenleven en het samenwerken.
  - Geïnformeerd en beargumenteerd met elkaar in dialoog gaan.
  - De wederzijdse invloed tussen maatschappelijke domeinen en ontwikkelingen en de impact ervan op de (globale) samenleving
  - en het individu kritisch benaderen.
  - Democratische principes en democratische cultuur kaderen binnen de moderne rechtsstaat.
- > **Zelfbewustzijn**
  - Sociaal-relatieve competenties
    - bv. in interacties de eigen fysieke en mentale grenzen bewaken en sociaal vaardig zijn in informele en formele relaties.
  - Leercompetenties
    - bv. hun leerproces analyseren en reguleren en samen leren in functie van gedeelde leerdoelen.
  - Cultureel bewustzijn
    - bv. uitdrukken hoe kunst- en cultuuruitingen hun gedachten, gevoelens en gedrag beïnvloeden en artistiek werk creëren vanuit hun verbeelding.

> Leercompetenties

- Zichzelf als lerende begrijpen en positioneren ten aanzien van leren in het algemeen en van specifieke leerdomeinen.
- Samen het leerproces vormgeven.

	2 ^e graad	3 ^e graad
BURGERSCHAP	<p>ASO, KSO, TSO, BSO</p> <p>7.2 De leerlingen gaan respectvol en constructief om met individuen en groepen in een diverse samenleving (attitudinaal)</p> <p>7.3 De leerlingen hanteren strategieën om respectvol en constructief om te gaan met individuen en groepen in een diverse samenleving</p> <p>7.4 De leerlingen illustreren met historische en actuele voorbeelden vormen van onverdraagzaamheid, discriminatie en racisme</p> <p>7.8 De leerlingen hanteren aangereikte strategieën om op een geïnformeerde wijze in dialoog te gaan over maatschappelijke uitdagingen</p> <p>ASO, KSO, TSO</p> <p>7.18 De leerlingen onderzoeken concrete situaties met betrekking tot mensenrechten</p> <p>BSO</p> <p>7.18 De leerlingen beschrijven concrete situaties met betrekking tot mensenrechten</p>	<p>ASO, KSO, TSO, BSO</p> <p><u>Omgaan met diversiteit in het samenleven en het samenwerken</u></p> <p>7.2 De leerlingen gaan respectvol en constructief om met individuen en groepen in een diverse samenleving (attitudinaal)</p> <p>7.3 De leerlingen hanteren strategieën om respectvol en constructief om te gaan met individuen en groepen in een diverse samenleving</p> <p>7.6 De leerlingen lichten met historische en actuele voorbeelden mechanismen achter onverdraagzaamheid, discriminatie en racisme toe.</p> <p><u>Geïnformeerd en beargumenteerd met elkaar in dialoog gaan.</u></p> <p>7.7 De leerlingen zijn bereid om in dialoog hun mening te ontwikkelen en bij te sturen (attitudinaal)</p> <p>ASO, KSO, TSO</p> <p><u>De wederzijdse invloed tussen maatschappelijke domeinen en ontwikkelingen en de impact ervan op de (globale) samenleving en het individu kritisch benaderen.</u></p> <p>7.12 De leerlingen handelen met het oog op duurzame ontwikkeling (attitudinaal)</p>

		<p>7.13 De leerlingen reflecteren kritisch over het belang van en verschillende opvattingen over duurzame ontwikkeling</p> <p><u>Democratische principes en democratische cultuur kaderen binnen de moderne rechtsstaat</u></p> <p>7.18 De leerlingen komen op voor de eerbiediging van de rechten van de mens en het kind en de sociale rechtvaardigheid (attitudinaal)</p> <p>BSO</p> <p><u>De wederzijdse invloed tussen maatschappelijke domeinen en ontwikkelingen en de impact ervan op de (globale) samenleving en het individu kritisch benaderen.</u></p> <p>7.11 De leerlingen handelen met het oog op duurzame ontwikkeling (attitudinaal)</p> <p><u>Democratische principes en democratische cultuur kaderen binnen de moderne rechtsstaat</u></p> <p>7.15 De leerlingen komen op voor de eerbiediging van de rechten van de mens en het kind en de sociale rechtvaardigheid (attitudinaal)</p>
<p>CULTUREEL BEWUSTZIJN</p>	<p>ASO, KSO, TSO EN BSO</p> <p>16.2 De leerlingen lichten hun interesse voor kunst- en cultuuruitingen toe (attitudinaal)</p> <p>16.3 De leerlingen illustreren op basis van waarnemingen van kunst- en cultuuruitingen gelijkenissen en verschillen in hun interpretatie van bedoeling en</p>	<p>ASO, KSO, TSO, BSO</p> <p><u>Uitingen van kunst en cultuur waarnemen en conceptualiseren</u></p> <p>16.3 De leerlingen analyseren het zintuiglijk waarneembare van kunst- en cultuuruitingen in interactie met de bedoelingen en de onderwerpen ervan</p> <p><u>Uitingen van kunst en cultuur</u></p>

	<p>onderwerp.</p> <p>16.4 De leerlingen analyseren het zintuiglijk waarneembare van kunst- en cultuuruitingen in interactie met de bedoelingen en de onderwerpen ervan.</p> <p>16.5 De leerlingen drukken uit hoe kunst- en cultuuruitingen hun gedachten, gevoelens en gedrag beïnvloeden.</p>	<p><u>beleven en de waardering ervoor duiden</u></p> <p>16.4 De leerlingen dragen bij aan een positieve beleving van kunst- en cultuuruitingen voor zichzelf en voor anderen. (attitudinaal)</p>
DUURZAAMHEID	<p>ASO, KSO, TSO, BSO</p> <p><u>De wederzijdse invloed tussen maatschappelijke domeinen en ontwikkelingen en de impact ervan op de (globale) samenleving en het individu kritisch benaderen</u></p> <p>7.12 De leerlingen handelen met het oog op duurzame ontwikkeling (attitudinaal)</p>	<p>ASO, KSO, TSO, BSO</p> <p><u>De wederzijdse invloed tussen maatschappelijke domeinen en ontwikkelingen en de impact ervan op de (globale) samenleving en het individu kritisch benaderen</u></p> <p>7.12 De leerlingen handelen met het oog op duurzame ontwikkeling (attitudinaal)</p>
HISTORISCH BEWUSTZIJN	<p>ASO, KSO, TSO</p> <p>8.1 De leerlingen onderbouwen een historisch referentiekader door gebruik te maken van structuurbegrippen, scharnierpunten en kenmerken van een periode.</p> <p>8.6 De leerlingen vullen op beargumenteerde wijze historische beeldvorming aan vanuit een historische vraag aan de hand van historische bronnen</p> <p>8.7 De leerlingen beoordelen historische beeldvorming met behulp van dimensies van het referentiekader aan de hand van historische redeneerwijzen</p>	<p>ASO, KSO, TSO</p> <p><u>Historische fenomenen situering in een historisch referentiekader</u></p> <p>8.1 De leerlingen onderbouwen een historisch referentiekader door gebruik te maken van structuurbegrippen, scharnierpunten en kenmerken van een periode.</p> <p>8.2 De leerlingen onderscheiden voor de moderne tijd en de hedendaagse tijd kenmerken van westerse en niet-westerse samenlevingen, gelijkenissen, en verschillen in kenmerken tussen samenlevingen, gelijkenissen en verschillen in kenmerken van samenlevingen uit vorige periodes, evenals kenmerken van interculturele contacten.</p>

	<p>BSO</p> <p>8.1 De leerlingen situeren historische elementen uit hun leefwereld en aangereikte kenmerkende historische fenomenen in de historische periodes van het courante westerse referentiekader</p> <p>8.4 De leerlingen illustreren gelijkenissen, verschillen en verbanden tussen heden en verleden voor elementen uit hun leefwereld en voor historische fenomenen</p>	<p><u>Over de complexe relatie tussen verleden, heden, en toekomst reflecteren en duiden</u></p> <p>8.9 De leerlingen evalueren de invloed van hun eigen standplaatsgebondenheid en die van anderen op historische beeldvorming</p> <p>8.10 De leerlingen reflecteren kritisch over collectieve herinnering van historische fenomenen</p> <p>8.11 de leerlingen reflecteren kritisch over betekenissen die gegeven worden aan historische fenomenen uit de moderne tijd en de hedendaagse tijd.</p> <p>8.12 De leerlingen reflecteren kritisch over actuele maatschappelijke uitdagingen op basis van aangereikte antwoorden die historische argumenten bevatten</p> <p>BSO</p> <p>8.1 De leerlingen situeren historische elementen uit hun leefwereld en aangereikte kenmerkende historische fenomenen in de historische periodes van het courante westerse referentiekader</p>
<p>LEERCOMPETENTIES</p>	<p>ASO, KSO, TSO</p> <p>13.18 De leerlingen versterken hun vaardigheden van samen leren in functie van gedeelde leerdoelen</p>	<p>ASO, KSO, TSO</p> <p><u>Samen het leerproces vormgeven</u></p> <p>13.18 De leerlingen versterken hun vaardigheden van samen leren in functie van gedeelde leerdoelen (attitudinaal)</p>

	<p>BSO</p> <p>13.16 De leerlingen versterken hun vaardigheden van samen leren in functie van gedeelde leerdoelen</p>	<p>BSO</p> <p>13.16 De leerlingen versterken hun vaardigheden van samen leren in functie van gedeelde leerdoelen</p>
NEDERLANDS	<p>ASO, KSO, TSO</p> <p>2.11 De leerlingen nemen deel aan schriftelijke en mondelinge interactie in functie van doelgerichte communicatie</p> <p>BSO</p> <p>2.10 De leerlingen nemen deel aan schriftelijke en mondelinge interactie in functie van doelgerichte communicatie</p>	<p>ASO, KSO, TSO</p> <p><u>Het Nederlands receptief, productief en interactief, zowel mondeling als schriftelijk gebruiken als communicatiemiddel in relevante situaties</u></p> <p>2.11 De leerlingen nemen deel aan schriftelijke en mondelinge interactie in functie van doelgerichte communicatie</p> <p>BSO</p> <p>2.10 De leerlingen nemen deel aan schriftelijke en mondelinge interactie in functie van doelgerichte communicatie</p>
SOCIAAL-RELATIONELE COMPETENTIES	<p>ASO, TSO, KSO, BSO</p> <p>5.1 De leerlingen bewaken in interacties hun eigen fysieke en mentale grenzen (attitudinaal)</p> <p>5.2 De leerlingen houden in interacties rekening met de opvattingen, de fysieke en mentale grenzen en emoties van anderen. (attitudinaal)</p> <p>5.3 De leerlingen gaan om met verschillen in de emotionele beleving van fysieke en mentale grenzen tijdens interacties tussen personen.</p> <p>5.6 De leerlingen dragen tijdens groepsactiviteiten actief bij aan de uitwerking van een gezamenlijk</p>	<p>ASO, KSO, TSO, BSO</p> <p><u>Interpersoonelijke relaties opbouwen, onderhouden en versterken.</u></p> <p>5.1 De leerlingen bewaken in interacties hun eigen fysieke en mentale grenzen (attitudinaal)</p> <p>5.2 De leerlingen houden in interacties rekening met de opvattingen, de fysieke en mentale grenzen en emoties van anderen. (attitudinaal)</p> <p>5.6 De leerlingen dragen in groepsactiviteiten actief bij aan de uitwerking van een gezamenlijk resultaat (attitudinaal)</p>

	resultaat	
ZELFBEWUSTZIJN	<p>ASO, KSO, TSO</p> <p>13.18 de leerlingen versterken hun vaardigheden van samen leren in functie van gedeelde leerdoelen (attitudinaal)</p> <p>16.4 De leerlingen dragen bij aan een positieve beleving van kunst- en cultuuruitingen voor zichzelf en voor anderen (attitudinaal)</p> <p>16.5 De leerlingen drukken uit hoe kunst en cultuuruitingen hun gedachten, gevoelens, en gedrag beïnvloeden.</p> <p>BSO</p> <p>13.16 de leerlingen versterken hun vaardigheden van samen leren in functie van gedeelde leerdoelen (attitudinaal)</p>	<p>ASO, KSO, TSO, BSO</p> <p><u>Interpersoonlijke relaties opbouwen, onderhouden en versterken</u></p> <p>5.1 zie sociaal relationele competenties</p> <p>ASO, KSO, TSO</p> <p><u>Samen het leerproces vormgeven</u></p> <p>13.18 de leerlingen versterken hun vaardigheden van samen leren in functie van gedeelde leerdoelen (attitudinaal)</p> <p>BSO</p> <p>13.16 de leerlingen versterken hun vaardigheden van samen leren in functie van gedeelde leerdoelen (attitudinaal)</p> <p>ASO, KSO, TSO, BSO</p> <p><u>Uitingen van kunst en cultuur beleven en de waardering ervoor duiden.</u></p> <p>16.4 De leerlingen dragen bij aan een positieve beleving van kunst- en cultuuruitingen voor zichzelf en voor anderen (attitudinaal)</p> <p>16.5 De leerlingen drukken uit hoe kunst en cultuuruitingen hun gedachten, gevoelens, en gedrag beïnvloeden.</p>